

Kalbos neišsivystymas ar sulėtėjusi kalbos raida?

Kaip atpažinti ir skirti šiuos kalbos sutrikimus

Rekomendacijos logopedams

Kalbos neišsivystymas (nežymus, vidutinis, žymus)	Sulėtėjusi kalbos raida
<p>Tai visos kalbos sistemos neišlavėjimas, apimantis garsų tarimą, leksiką ir gramatinę sandarą.</p> <p>Nežymus kalbos neišsivystymas konstatuojamas vaikams, kurių rišlioji kalba išplėtotą tik iš dalies. Joje dar yra nemažai leksinių, semantinių, morfologinių ir fonologinių netikslumų. Vaikai atsakinėja į klausimus, sudarinėja pasakojimus pagal paveikslėlius, atpasakoja perskaitytą tekstą ir pan., tačiau užduotis atlieka glaustai. Ypač jiems sunku, kai pakeičiamos komunikacijos sąlygos ir reikia atsakyti į klausimus išsamiau bei nusakyti priežasties ir pasekmės ryšius. Paaiškėja, kad jų žodynas siauras ir netikslus. Dažniausiai vartojami žodžiai, reiškiantys konkrečius daiktus ir veiksmus, nedaug apibendrinamųjų sąvokų ir žodžių, reiškiančių daiktų ar veiksmų ypatybes. Dar sunkiau jie randa sudėtingesnių žodžių, reiškiančių erdvės ir laiko sąvokas (iš – už, iš – po, poryt – užvakar ir pan.). Kartais atrodo, kad vaikai gerai supranta kalbą, o problemos būdingos tik šnekamajai kalbai. Išsamus vaikų tyrimas ir stebėjimas rodo, kad kai kurių daiktų, veiksmų ar požymių pavadinimų vaikai nežino arba vartoja ne ta reikšme. Kalbos skurdumas labai išryškėja, kai vaikai atlieka žodžių kaitymo ir darybos užduotis. Jie parenka netinkamas priesagas, priešdėlius, galūnes (vilninis – vilnonis, nustatė – pastatė,</p>	<p>Tai lėtesnė kalbos įgūdžių plėtra negu daugumos bendraamžių. Ji būdingesnė lėtesnės psichinės brandos ar turintiems specifinių pažinimo problemų vaikams.</p> <p>Kalbos plėtotės sulėtėjimo priežastys gali būti ir socialinės, psichologinės, netinkama kalbinė aplinka ar kiti aplinkos faktoriai. Aplinkos veiksniai veikia vaiko gebėjimą išmokti kalbą ir įgusti ją vartoti praktikoje. Dažnai vaikai paliekami vieni ar yra retai kalbinami, daug laiko praleidžia žiūrėdami filmukus per mobiliuosius telefonus ar kompiuterius. Kartais vaikai yra ignoruojami už tai, kad bando komunikuoti, įsiterpti į pokalbį. Dalis vaikų neturi motyvo kalbėti, jie neturi apie ką kalbėti, nes neturi patirties, kuria galėtų pasidalyti su kitais. Kartais socialinės, psichologinės ir kalbinės sąlygos vaiko kalbos plėtotei yra tokios negatyvios, kad ji ilgam įstringa, ir nors nėra organinių centrinės nervų sistemos pažeidimų, kalbos raida sutrinka kartais net iki žymaus kalbos neišsivystymo.</p> <p>Kai kurie vaikai „vėlai pražysta“ ir laikui bėgant pasiveja savo bendraamžius. Tačiau daugelis vaikų, kurių kalbos raida yra sulėtėjusi, atsilieka taip, kad šio atsilikimo „nebeišauga“. Jiems dažnai nustatomas protinis atsilikimas ar kitos raidos negalios. Kartais šie vaikai būna augę aplinkoje, kurioje jiems trūko įvairios patirties (pvz.: suaugusieji</p>

ančiui – ančiai ir pan.). Ribotas gebėjimas naudotis žodžių darybos būdais iš dalies lemia mokinių žodyno skurdumą. Mokiniai labai mažai parenka duotam žodžiui bendrašaknių žodžių. Vaikų kalboje daug derinimo, kaitymo klaidų (agramatizmų), kurios labiausiai išryškėja bandant rišliai pasakoti, rašant rašinėlius. Tačiau jos nežymaus kalbos neišsivystymo atveju nėra stabilios. Kartais mokiniai tuos pačius žodžius vartoja ir taisyklingai, ir netaisyklingai.

Mokykloje dėl kalbos neišsivystymo labiausiai nukenčia skaitymas ir rašymas. Fonetinė kalba (garsų tarimas) taip pat nėra pakankamai tiksli. Mokiniai netaisyklingai taria kai kuriuos garsus, išryškėja foneminės klausos nepakankamumas, blogai diferencijuojami panašaus skambesio ir panašios artikuliacijos garsai.

Vidutiniam kalbos neišsivystymui būdingi tik šnekamosios kalbos pradmenys. Vaikai bendrauja iškreiptais žodžiais, dažnai nelabai supranta kalbą, ne visada skiria daiktavardžių vienaskaitą ir daugiskaitą, labiau vartoja vienaskaitos formas. Prastai supranta įvairius linksnius ir rečiau vartojamus prielinksnius: iš, po, šalia, aplink, per ir pan., dar prasčiau – būdvardžių gimines, skaičius ir linksnius, nes šių žodžių formų vaikų šnekamojoje kalboje labai mažai. Pagal amžių vaikų žodynas labai atsilieka. Jie nepasako daugelio kasdienės buities daiktų, veiksmų pavadinimų, nežino spalvų, formų ir kitų rečiau minimų savybių pavadinimų. Savarankiškoje kalboje vartojami tik kai kurių daiktų pavadinimai, beveik nevartojami būdvardžiai. Nežinomi žodžiai keičiami panašių daiktų pavadinimais (gaide vietoj kalakuto ir t.t.), veiksmažodžiai pakeičiami daikto pavadinimu (višta vietoj lesa ir t.t.). Šiam kalbos neišsivystymo laipsniui būdinga gausybė agramatizmų. Daroma žodžių kaitymo, derinimo, valdymo didelių klaidų. Vietoj kitų

nestimuliuo jų kalbos, o tai būtina siekiant, jog kalbos raida būtų normali), arba jie patyrė prievartą ar buvo apleisti. Tačiau kad ir kokios būtų priežastys, lėmusios vaiko kalbos raidos sulėtėjimą, svarbu išsiaiškinti kalbos raidos vėlavimo kilmę ir organizuoti intervenciją taip, kad vaikui būtų sudarytos visos įmanomos galimybės mokytis efektyviai naudotis kalba.

Sulėtėjusią kalbos raidą ir kalbos neišsivystymą padeda skirti: laikas, per kurį vaikas išmoksta kalbėti, kai įtariamas sutrikimas ir intensyviai pradedama dirbti. Kai sulėtėjusi kalbos plėtotė, vaikai kalbą išmoksta tuo pačiu nuoseklumu, tačiau daug lėčiau. Greitai išryškėja aktyviojo ir pasyviojo žodyno skirtumai. Mielai mėgdžioja suaugusiojo kalbėjimo organų judesius. Aiškiau taria izoliuotus garsus ir pan. Intenzyvi specialisto, tėvų, aplinkinių pagalba padeda greitai normalizuoti kalbą. Tokiais vaikais reikėtų pasirūpinti prieš mokyklą šviečiant tėvus.

Kai kurie vaikai, sulaukę trejų ir daugiau metų, nerodo didesnių požymių, kad jie supranta kalbą ir savaime nevartoja kalbos. Kartais jie taria garsus, tačiau komunikuodami juos taria taip kaip kūdikiai ir maži vaikai, dar nemokantys sakytinės kalbos. Kitaip tariant, tokia jų komunikacija yra ikikalbinė komunikacija. Tai g. b., pvz., judesiai arba kalbos garsai, kuriais prašoma paduoti daiktą ar atlikti veiksmą.

Įvertinant ir planuojant intervenciją sulėtėjusios kalbos vaikams, svarbu atsižvelgti į tai, kokius kalbinius ir nekalbinius veiksmus jie mėgdžioja, ką supranta, kokius komunikacijos įgūdžius taiko spontaniškai ir kokią vaidmenį komunikacija atlieka jų gyvenime. Ne amžiau svarbu, kad intervencija ypač mažiems vaikams, būtų taikoma tame kontekste, kur kalba vartojama normaliai socialinei sąveikai. Pvz.: tėvai ir mokytojai gali taikyti mokymą kasdieninėje aplinkoje. Laikantis šio požiūrio,

gramatinių formų vartojama bendratis, galininkas, painiojamos linksnių, skaičių, laikų, asmenų, giminių galūnės, nederinami žodžiai ir t.t. Netaisyklingai vaikai taria ir vartoja daugelį kalbos garsų. Nuolat painiojami švilpiamieji ir šnypščiamieji, skardieji ir duslieji, minkštieji ir kietieji garsai bei kt. žodžiai dažnai sutrumpinami, jie nesuprantami. Vaikai negali išmokti skaityti ir rašyti, nes neskiria garsų, nepajėgia atlikti garsinės analizės ir sintezės užduočių. Bendrojo lavinimo mokykloje be intensyvios logopedo, mokytojo ar/ir tėvų pagalbos mokytis yra nepajėgūs.

Žymiam kalbos neišsivystymui būdinga tai, kad vaikai nekalba arba bendrauja (kalba) garsažodžiais, sutrumpintais, labai iškreiptais žodžiais. Reikšdami norus, mintis, jie naudoja gestus ir mimiką. Daugelį tų pačių daiktų pavadina skirtingais žodžiais (žodžių santrumpomis). Ribotas kalbos supratimas, nežino daugumos gramatinių formų reikšmių.

Žodžiai sakomi be galūnių (lapa – lapas, tale – stalas ir t.t.). Garsai netariami arba kaitaliojami, tas pats garsas skirtingose žodžių santrumpose gali būti tariamas nevienodai. Žodžių garsų analizė ir sintezė neįmanoma.

Į bendrojo ugdymo įstaigas tokie vaikai ateina labai retai. Jiems reikalinga speciali kalbos ugdymo programa ir specialūs kalbos ugdymo ir mokymo kalbėti būdai. Vaikų kalbos neišsivystymo grupei pagal medicininę klasifikaciją priskiriama alalija (sensorinė ir motorinė), gana dažnai dizartrija, kiek rečiau rinolalija. Vaikų kalba gali būti neišplėtota ir dėl įvairių kitų priežasčių (intelektu, klausos bei kitų sutrikimų).

mokymas organizuojamas atsižvelgiant į vaiko interesus. Kai vaikas prašo suaugusiojo atlikti kokį nors veiksmą ar paduoti daiktą, suaugęs žmogus skatina vaiką kalbėti ir, atsižvelgdamas į pastarojo pastangas komunikuoti, tenkina prašymą. Mokymas kasdienėje aplinkoje atspindi natūralistinę požiūrį, nes juo skatinama intervencija yra panaši į įprastą tėvų ir vaikų sąveiką.

Ankstyvoji intervencija vaikams, kurių kalbos raida sulėtėjusi, svarbi dėl dviejų pagrindinių priežasčių:

1. Juo vyresniam vaikui pradedama taikyti intervencija, juo mažesnė tikimybė, kad jis įgis tinkamų kalbos įgūdžių (esant vienodoms kitoms sąlygoms).
2. Neturėdamas funkcinės kalbos įgūdžių, vaikas negali tapti tikrai socialia būtybe. Kalba – komunikacija – tai patys svarbiausi žmogaus įgūdžiai. Kalbos raidai vėluojant gali sulėtėti visa vaiko raida, nes šie įgūdžiai sudaro akademinio ir socialinio mokymosi pagrindą.

Kai kalba neišsivysčiusi ir sulėtėjusi jos raida, taikoma panaši kalbos ugdymo programa, kurią sudaro tokios pagrindinės darbo kryptys: garsų tarimo mokymas, girdimojo suvokimo lavinimas, garsų analizės ir sintezės mokymas, žodyno turtinimas, kalbos gramatinio taisyklingumo ir rišliosios kalbos ugdymo.

Parengta pagal metodinę literatūrą.

Kelmės švietimo pagalbos tarnybos logopedė Jūratė Navickienė